

Nummer 1 | Mei 2020

THUIS

IN HET LANDSCHAP

Landschapsbeheer
Groningen

Klimaatverandering
in harmonie met het
landschap

Samenwerken aan
unieke dorpen

Inhoud

04

07

08

10

14

15

COLOFON

Jaargang 1 | mei 2020
Thuis in het landschap verschijnt twee keer per jaar.

Uitgave

Landschapsbeheer Groningen
Roderwolderdijk 60
9744 TH Groningen
T (050) 534 51 99
info@landschapsbeheergroningen.nl

Redactie

Landschapsbeheer Groningen

Vormgeving

Create ID - Sandra Jonge Poerink

Fotografie

Landschapsbeheer Groningen

Ontvang je het magazine voortaan liever digitaal? Mail dan je gegevens naar info@landschapsbeheergroningen.nl.

- 03. Welkom 'Thuis'
- 04. Klimaatverandering in harmonie met het landschap
- 07. Streekbeheer Groningen
- 08. Aan het werk
- 10. Herstel grafstenen en korstmossen
- 11. Bomen in het Waddenlandschap
- 12. Ruimte voor de ringslang
- 13. Gereedschap nodig of kennis bijspijkeren?
- 14. Samen werken aan unieke dorpen
- 15. Levende bermen, bloeiende bosranden
- 16. Beleef het landschap

Welkom 'Thuis'

Als een slechte 1 april grap ben ik met een nagenoeg leeg kantoor aan de Roderwolderdijk als nieuwe directeur van Landschapsbeheer Groningen begonnen. Een paar dagen eerder had ik, net zo raar, na bijna 5 jaar met het aardbevingsdossier het lege kantoor van Nationaal Coördinator Groningen verlaten. Ik werd uitgezwaaid met veel mailtjes en belletjes en succes toegewenst. De borrel komt nog eens.

Daar zit je dan, enigszins vervreemd in een leeg kantoor. Gelijk van alles te doen. Aan de slag. Bellen en videobellen worden standaard. Met een minimale kantoorbezetting en gelukkig nog een volop draaiend veldteam begin ik een goed gevoel te krijgen waarin ik ben beland.

De wereld verandert snel, de druk op het landschap neemt toe, en meer en meer komt deze druk zichtbaar in het landschap samen. Inmiddels helpt een crisis als corona de stikstof, maar we beseffen dat er wat moet veranderen. Op alle niveaus worden plannen en wetten hiervoor voorbereid en geld beschikbaar gesteld. Dat moet allemaal landen in ons landschap.

"Het gaat om het 'thuis'", zei Hans Alders vanaf 2015 consequent. Ik zag, met hem, met lede ogen aan hoe de opgaves in het aardbevingsdossier werden versnipperd en 'thuis' verworpen werd tot een versplinterde, juridische, technische operatie. Maar thuis is veel meer. Thuis is niet alleen je huis, maar ook je omgeving. Het zijn de mensen met wie je bent, leeft en werkt. Het is het landschap waarin je dat samen beleeft. Met zorg, aandacht en in een goede samenhang.

Graag geven wij u, in ons nieuwe magazine, een kijkje in het landschap. Een greep uit de opgaves die we samen een plek moeten geven en de mooie activiteiten die we samen doen. De verwondering over het mooie dat ons landschap allemaal te bieden heeft, en waar je je graag bij thuis voelt en waar je misschien wel aan mee wilt doen. Immers thuiswerken hoeft - ook na corona - niet op te houden bij je eigen huis...

'THUIS IS HET
LANDSCHAP
DAT JE SAMEN
BELEEFT.

Peter Hellinga

Klimaatverandering in harmonie met het landschap

Zodra de temperatuur onder de 10 graden Celsius komt, schuift Erben Wennemars weer aan bij de Wereld Draait Door. Zou hij dan toch komen dit jaar, de Elfstedentocht? Of zou Henk Angenent als allerlaatste winnaar van de Elfstedentocht de boeken in gaan? Ook ijsvereniging Noorder Rondritten vraagt zich af wanneer de Groninger Natuurijksklassieker weer geschaatst wordt. Deze tocht van ongeveer 150 kilometer over de wateren van de provincie Groningen werd net als de Elfstedentocht voor het laatst gereden in 1997. Op de website van het KNMI word je met de neus op de feiten gedrukt. Onder het thema ‘klimaatverandering’ staat met grote letters; “in 2050 nog maar 2,0 tot 0,2% kans op een Elfstedentocht, in tegenstelling tot 15% nu”. De kans dat we schaatsers de Elfstedentocht of de Noorder Rondritten zien schaatsen wordt dus elk jaar kleiner.

De cijfers van het KNMI laten zien dat het steeds warmer wordt op aarde. Van de laatste 16 jaar waren er 14 warmer dan ooit gemeten. Deze opwarming heeft grote gevolgen. De zeespiegel stijgt en we hebben te maken met extremere weersomstandigheden. Zware buien, droge en warme zomers en zachte natte winters zijn geen uitzondering meer. Het zijn de gevolgen van een veranderd klimaat.

Sommige klimaatveranderingen komen alleen lokaal, in een klein gebied voor, andere hebben wereldwijd effect. Sommige veranderingen gaan relatief snel, andere gaan langzamer. Veran-

deringen in het klimaat zijn van alle tijden. Ook in de Romeinse tijd en de Middeleeuwen waren er warme periodes. Waarom houdt het klimaat ons nu dan zo bezig?

Opwarming van de aarde

Dit heeft er alles mee te maken dat de gevolgen van klimaatverandering steeds beter zichtbaar en steeds groter worden. Ook wordt het steeds duidelijker dat de mens de afgelopen eeuw een belangrijke rol heeft gespeeld in de verandering van het klimaat. Het besef dat we maatregelen moeten treffen om klimaatverandering tegen te gaan is daarom enorm gegroeid.

us ten opzichte van het pre-industriële tijdperk. Deze afspraak is vastgelegd in het Klimaatverdrag van Parijs. Het Klimaatakkoord van Nederland is een pakket van maatregelen en afspraken tussen bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden om gezamenlijk de uitstoot van broeikasgassen in Nederland, vergeleken met 1990, in 2030 ongeveer te halveren.

Welke maatregelen worden er getroffen?

De maatregelen die we treffen in het kader van klimaatverandering kunnen worden verdeeld in drie categorieën. Op de eerste plaats het beperken van CO2 uitstoot. Dat gaat met name over de verduurzaming van ons energieverbruik en de energieopwekking, de zogenoemde energietransitie. Nieuwe huizen zijn vaak niet meer voorzien van een gasaansluiting en hebben een warmtepomp en zonnepanelen. Elektrische auto's zijn al bijna niet meer uit het straatbeeld weg te denken.

Op de tweede plaats treffen we maatregelen waarmee we ons aanpassen aan de klimaatverandering, met als resultaat een klimaatbestendige samenleving. Deze verandering noemen we klimaatadaptatie. Om de stijging van de zeespiegel op te vangen wordt de dijk tussen de Eemshaven en Delfzijl versterkt en verhoogd. De Onlanden tussen Groningen en Leek is een mooi voorbeeld van een gebied waar water wordt opgeslagen als het lange tijd heeft geregend. Zo wordt de kans op een overstroming in de stad Groningen beperkt.

Als derde maatregel werken we aan het vergroten van de opname van CO2. Bijvoorbeeld door de kap van bomen en bossen te voorkomen, door meer bomen en bossen aan te planten of door onze bestaande bossen anders in te richten en te beheren. Bomen en bossen leggen veel CO2 vast (jaarlijks gemiddeld 20 kg CO2 per boom). Een toename van bomen en bossen leidt dus tot 'klimaatwinst' die serieus bijdraagt aan de opgave voor 2030.

Even de theorie: klimaatverandering hangt samen met de opwarming van de aarde. Broeikasgassen houden de warmte van de aarde vast waardoor de aarde opwarmt. Het belangrijkste broeikasgas dat zorgt voor stijging van de wereldtemperatuur is koolstofdioxide (CO2). Het beperken van CO2 uitstoot en het vergroten van de capaciteit om CO2 vast te leggen draagt dus bij aan het beperken van de opwarming van de aarde.

In 2015 hebben 195 landen, waaronder Nederland, met elkaar afgesproken dat de opwarming van de aarde wordt beperkt tot minder dan 2 graden Celsi-

Het landschap als uitgangspunt

Opgebouwd uit zeven verschillende landschapstypen (zie www.kwaliteitsgidsgroningen.nl) is onze provincie zeer divers, maar heeft het een overwegend open en weids karakter. Er lijkt daardoor ook genoeg ruimte om allerlei ontwikkelingen in ons landschap toe te laten. Door uitbreiding van dorpen en steden, groeiende ontwikkeling van bedrijventerreinen en schaalvergroting in de landbouw neemt de druk op het grondgebruik echter al jaren toe. Alle ontwikkelingen moeten een plek krijgen in de 2.960 vierkante kilometer die onze provincie groot is.

Maatregelen die we treffen om ons aan te passen aan de klimaatverandering komen daar nu bij. Neem de toenemende vraag naar locaties voor zonneparken, windmolens en de wens om onze leefomgeving substantieel te vergroenen. Het lijkt hiermee onvermijdelijk dat het landschap van Groningen de komende jaren gaat veranderen. Dat klinkt misschien verontwaardigend, maar als we de veranderingen in harmonie met het landschap weten in te passen, kunnen we ons landschap zelfs robuuster maken.

Samenwerking is noodzakelijk

Ontwikkelingen in het landschap van Groningen gaan ons allemaal aan. Om deze ontwikkelingen integraal en in harmonie plaats te laten vinden, is samenwerking noodzakelijk. Door eigenaren, beheerders, gebruikers, deskundigen en beleidsmakers vanaf het eerste idee tot aan de uitvoering bij elkaar te brengen ontstaan evenwichtige ontwikkelingen met een toekomstbestendig resultaat.

Onder het motto 'Zorg voor ons landschap' zit samenwerking bij Landschapsbeheer Groningen in het bloed. Zorg staat voor een gezamenlijke verantwoordelijkheid om het landschap te beschermen. En dat kun je niet alleen. Gelukkig niet, moeten we eigenlijk zeggen. Want dat maakt werken aan het landschap van Groningen nu juist zo leuk!

GENOEG RUIMTE OM ONTWIKKELINGEN IN ONS LANDSCHAP TOE TE LATEN

Integraliteit als voorwaarde

Het landschap is de drager en ontvanger van ontwikkelingen in het kader van klimaatverandering. Om de kwaliteit en identiteit van het landschap te behouden en te versterken moeten ontwikkelingen een integrale bijdrage leveren. Niet alleen klimaatwinst, ook winst voor het landschap, de cultuurhistorie en voor de biodiversiteit. En dat is goed mogelijk. Het aanleggen van natuurvriendelijke oevers draagt bij aan een klimaatbestendige waterstructuur met meer waterberging en wateropvangcapaciteit, maar vergroot ook de biodiversiteit. Het uitbreiden van de houtsingelstructuur in het Zuidelijk Westerkwartier vergroot de opname van CO₂, maar draagt ook bij aan het herstel van een eeuwenoud cultuurlandschap. Het mes snijdt zo aan twee kanten. Of misschien wel aan drie.

Streekbeheer Groningen

Streekbeheer is het organiseren van structurele begeleiding van vrijwilligers en betrokken bewoners. Hierdoor wordt de betrokkenheid bij het landschap vergroot en ontstaat continuïteit in het beheer van het (cultuur)landschap. Samen werken aan, en zorgen voor, het onderhoud en de kwaliteit van de eigen leefomgeving, het landschap en cultuurhistorische elementen.

De huidige samenleving laat zien dat bewoners zich steeds meer betrokken voelen bij de eigen leefomgeving, tegelijkertijd willen gemeenten graag meer taken en verantwoordelijkheden bij de bewoners neerleggen. Biodiversiteit, leefbaarheid en klimaat zijn steeds groter wordende thema's, voor zowel de gemeenten als de inwoners. Inzet en betrokkenheid van de bewoners bij het onderhoud van het landschap en van de landschaps- en cultuurhistorische elementen dragen bij aan de sociale cohesie in de steden en dorpen.

Meedenken en meehelpen

Landschapsbeheer Groningen biedt met streekbeheer structurele ondersteuning aan vrijwilligersgroepen en overheden. Waar nodig faciliteren wij hen in de werkzaamheden, bijvoorbeeld door kennisdeling, opleiding en het beschikbaar stellen van gereedschappen. We brengen verschillende vrijwilligersgroepen samen en betrekken (nieuwe) vrijwilligers bij hun leefomgeving.

Op dit moment loopt een eerste pilot Streekbeheer in het Gorecht (gemeente Groningen) en zijn de voorbereidingen gaande voor een pilot in de gemeente Loppersum. We denken dat er provinciebreed nog meer mogelijk is om structurele en praktische ondersteuning te bieden aan alle groene vrijwilligersgroepen en groene bewonersinitiatieven.

AAN HET WERK

Aanplant van bomen en struiken

Sinds maart is Nederland in de ban van het coronavirus. Landelijk zijn vele maatregelen getroffen om dit virus een halt toe te roepen. Vele publieksactiviteiten, die in maart op het programma stonden, konden helaas niet doorgaan omdat ook Landschapsbeheer Groningen uiteraard de landelijke richtlijnen volgt.

In het kader van NL Doet en de Nationale Boomfeestdag stonden leuke educatieve boom- en struikplant activiteiten op het programma. Team Veldwerk van Landschapsbeheer Groningen heeft echter niet stilgezeten en op diverse locaties in onze provincie bomen en struiken geplant.

Herstel van de houtwallen in het Gorecht

2 km houtwal en 1 km meidoornhaag

In het Gorecht zijn struiken geplant voor het herstel van de houtwallen. Samen met de provincie Groningen, de gemeente Groningen en actieve vrijwilligers draagt Landschapsbeheer Groningen zorg voor herstel en beheer van de houtwallen en hagen in het Gorecht. Houtwallen en meidoornhagen zijn karakteristieke elementen die de identiteit van het landschap vormen. Naast cultuurhistorisch waardevol groen erfgoed zijn deze landschapselementen ook ecologisch waardevol. Veel diersoorten vinden in de houtwallen en meidoornhagen een schuil- en nestgelegenheid. Sinds de start van het project in 2018 is al bijna 2 km houtwal en 1 km meidoornhaag hersteld.

3.300 bomen in Loppersum

Staatsbosbeheer en Landschapsbeheer Groningen plantten ruim 3.000 bomen in de gemeente Loppersum. Hier moest eerder een groot aantal bomen gekapt worden vanwege de essentaksterfte. Een ernstige schimmelziekte aan essen die helaas niet te bestrijden is. De essen worden vervangen door verschillende soorten bomen, zoals winterlinde, fladderiep, zwarte els, ruwe berk, tamme kastanje, zoete kers, beuk en boswilg. In de bosranden worden soorten als wilde lijsterbes, vuilboom, gewone vogelkers en wilde appel aangeplant. In totaal zijn er in de gemeenten Het Hogeland, Loppersum en Oldambt dit plantseizoen ruim 80.000 bomen geplant.

Bos blijft bos in Loppersum

150 struiken

Landschapsbeheer Groningen heeft 150 struiken geplant op de landerijen van Gerrit Jan Laarman en Siebo Leeuwerik in Wildervank. Met het planten van de struiken wordt de biodiversiteit in het gebied vergroot.

De struiken zijn aangeplant in het kader van het project 'Bescherming wijkenstelsel Wildervank-West'. Het doel van dit project is om het karakteristieke veenkoloniale landschap te behouden en te versterken. Onderdelen zijn het herstellen van gedempte wijken, de landschappelijke versterking van het dorpslint en het vergroten van de biodiversiteit. De struiken op de percelen van Laarman en Leeuwerik verfraaien het landschap en bieden voedsel en beschutting voor insecten, vogels en kleine zoogdieren.

Herstel biodiversiteit Veenkoloniën

Bomen planten in Lutjegast

1.300 bomen

Ook op de Groene Dorpsloots in Lutjegast, een natuurspeelplaats voor kinderen van 4 tot 12 jaar, is begonnen met de aanplant van bomen. In totaal worden er ruim 1.300 bomen geplant, met een variëteit aan soorten: lijsterbes, meidoorn, hazelaar, vlier, Gelderse roos, liguster en vuilboom. Het bosplantsoen wordt aangeplant vanuit het project Nederland Zoemt. Landschapsbeheer Groningen gaat samen met de bewoners aan de slag om de eigen omgeving bij-vriendelijk te maken. Naast de beplanting worden er ook twee mooie insectenhotels gerealiseerd.

B(l)oeiende bosranden in Midwolda

Team Veldwerk van Landschapsbeheer Groningen is in Midwolda aan het werk voor Het Groninger Landschap. In de boswal worden inhammen gezaagd en deze worden herplant met besdragende soorten, zodat hier b(l)oeiende bosranden ontstaan.

Herstel grafstenen en korstmossen

In de provincie Groningen staan zo'n 100 prachtige oude Groninger kerken, vaak verscholen in het groen. Landschapsbeheer Groningen voert herstelwerkzaamheden uit aan de graven, paden en het groen op het terrein. Daar is een schat aan bijzondere flora en fauna te vinden, waaronder de korstmossen.

De Groningse begraafplaatsen en kerkterreinen vormen door hun parkachtige verschijning een prachtige plek waar vogels, kleine zoogdieren en insecten hun toevluchtsoord kunnen vinden. Ook allerlei flora zijn op deze bijzondere terreinen te vinden. Korstmossen profiteren van de vele verschillende soorten aan bomen en steentypen op begraafplaatsen. Soms kun je hier wel meer dan 100 verschillende soorten korstmossen aantreffen. Vaak komen er zeldzame en beschermde soorten voor.

200 soorten in Nederland

Korstmossen zijn schimmels die samenleven met algen. De algen zetten zonlicht om in suikers en delen die met de schimmels. De schimmel zorgt voor een stevige groeivorm en voor bescherming. Doordat de schimmel de buitenste laag van het korstmos afdekt kan het korstmos lang water vasthouden en droogt deze niet snel uit. Dit is nodig omdat korstmossen op zeer droge substraten groeien zoals steen. De schimmel bepaalt dan ook hoe het korstmos eruit ziet. Vaak is de naamgeving afgeleid van deze verschijningsvorm. In Nederland zijn er ongeveer 200 soorten korstmossen bekend.

Korstmossen groeien heel langzaam, gemiddeld 1 cm per jaar. Ze hebben een voedselarme omgeving nodig, die goed belicht wordt. De aantasting op stenen door korstmossen gaat vrij ondiep, afhankelijk van de hardheid van de steensoort 0,1 tot 1,5 millimeter. Dit komt omdat de korstmossen geen voedsel aan de ondergrond onttelen. Ze hechten zich alleen aan de steen. Bepaalde steensoorten verweren juist sneller als korstmossen niet aanwezig zijn.

Herstel en behoud

Bij het herstel van grafmonumenten is er dan ook alle reden om te bekijken of de korstmossen behouden kunnen worden. Omdat de korstmossen de stenen niet aantasten kan het herhaaldelijk verwijderen van de korstmossen en algen meer schade toebrengen dan de korstmossen zelf. Wil men de tekst op de grafsteen weer goed leesbaar maken? Maak dan de voorzijde van de steen schoon en de letters weer zichtbaar met behulp van Algea des. Meer weten over herstelwerkzaamheden aan graven en kerkterreinen? Neem contact op met Landschapsbeheer Groningen.

Bomen in het Waddenlandschap

Het Wierdenland en de Waddenkust vormen samen het Waddenlandschap van Groningen. Een zeer uitgestrekt landschap met een rijke cultuurhistorie. Een gebied met grootschalige, open polders, parallelle dijken en wegen, dijkdorpen en grote boerderijen. Bomen spelen in dit gebied een belangrijke rol. Ze zorgen voor contrast tussen openheid en beslotenheid en accentueren bijzondere plekken zoals monumentale boerderijen, borgen, kerkterreinen en begraafplaatsen.

Een groot deel van de bomen in dit gebied zijn iepen en essen. Beide soorten gedijen goed op de kleigrond en zijn bestand tegen de zeewind. De iepenziekte heeft ervoor gezorgd dat veel iepen uit het landschap zijn verdwenen. Sinds 2010 zorgt de essen-taksterfte ervoor dat er ook duizenden essen in bossen en langs wegen moeten worden gekapt. Een ontwikkeling die grote impact heeft op de kwaliteit van de kenmerkende landschappelijke beplantingen.

Toekomstbestendig

Het project Bomen in het Waddenlandschap is opgezet om samen met gemeenten, particulieren en andere terreineigenaren en beheerders deze landschappelijke beplantingen te herstellen door nieuwe bomen aan te planten.

In de provincies Groningen en Friesland worden de komende twee jaar 2.700 bomen aangeplant. Dit doet Landschapsbeheer Groningen samen met de Iepenwacht Fryslân en de Groninger Bomenwacht. Daarbij streven we naar een gevarieerdere, minder kwetsbare en toekomstbestendige aanplant. Hierdoor draagt het project bij aan een aantrekkelijk, gevarieerd en biodivers Waddenlandschap.

Het project Bomen in het Waddenlandschap wordt gefinancierd door het Waddenfonds, de Provincie Groningen en de Provincie Fryslân.

Ruimte voor de ringslang

In Noord-Drenthe zijn, op korte afstand van de provincie Groningen, verschillende geïsoleerde populaties van ringslangen aanwezig. Hoewel er geschikte terreinen zijn, is er nog geen sprake van een permanente vestiging van de ringslang in onze provincie. Met het project Ruimte voor de ringslang in Groningen gaan we de vestiging van de ringslang in Groningen op weg helpen.

De ongevaarlijke, niet giftige ringslang leefde vroeger in Groningen, maar is de afgelopen decennia helaas verdwenen. Het dier leeft in waterrijke gebieden, waar het op kikkers en salamanders jaagt. Haar eieren legt zij in composthoppen of broeihopen. De broeiwarmte broedt de eieren uit. Ringslangen overwinteren op hoger gelegen locaties, bijvoorbeeld in oude hopen in een spoordijk of in takkenbossen of braamstruiken. De grootste kans dat je een ringslang tegenkomt is als hij ligt te zonnen op een open plekje.

Broeihopen aanleggen

Met het project Ruimte voor de ringslang zijn we aan de slag gegaan om dit dier een kans te geven terug te keren naar Groningen. In totaal zijn onder meer 36 broeihopen aangelegd en is 1 poel opgeknapt door de vrijwilligers van de Landschapsbrigade van Landschapsbeheer Groningen en een aantal

lokale bewonersgroepen. Een afvaardiging van de Landschapsbrigade heeft zich verder verdiept in de ringslang. Zij hebben een veldverkenning gedaan, waarbij alle potentiële migratieroutes en knelpunten vanuit de bestaande populaties op detailniveau in kaart zijn gebracht.

Toekomstperspectief

Binnenkort ronden we het project af, maar dit betekent niet dat onze missie voor de ringslang afloopt. Uit de veldverkenning naar de kansrijke migratieroutes van de ringslang kwam naar voren dat er nog stappen te zetten zijn in de infrastructuur om de verbinding tussen natuurgebieden te verbeteren.

Landschapsbeheer Groningen vindt het belangrijk om dit soort knelpunten geagendeerd te krijgen bij de partijen die zich hiermee bezighouden. De waarde hiervan is niet alleen groot voor de ringslang, maar ook voor andere soorten als kikkers, padden en otters. Dit is een van de onderdelen waar wij ons ook na afloop van het project mee bezig blijven houden.

Daarnaast is jaarlijkse monitoring en beheer van de meest kansrijke broeihopen nabij de potentiële migratieroutes een activiteit die wordt doorgezet, dankzij de inspanningen van de Landschapsbrigade en lokale vrijwilligers uit zowel Groningen als Drenthe.

Ruimte voor de ringslang is mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Provincie Groningen.

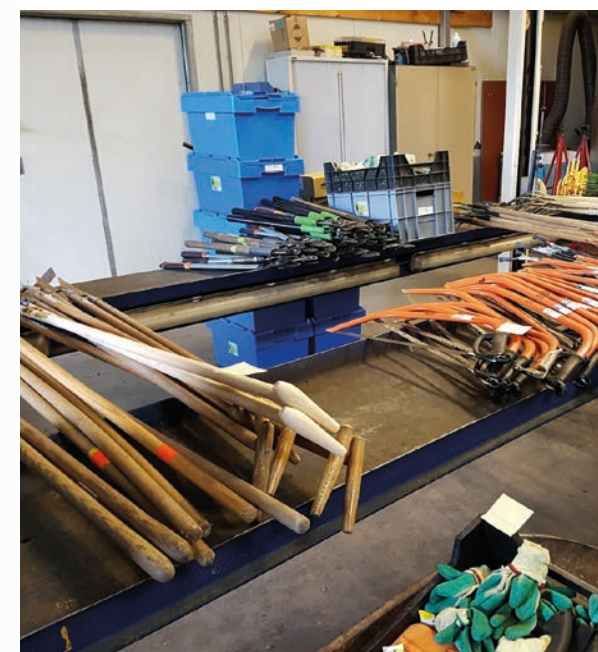
Gereedschap nodig of kennis bijspijkeren? Dat kan bij Landschapsbeheer Groningen

Goed gereedschap is voor iedere klus van groot belang. Bij Landschapsbeheer Groningen kan iedere 'groene' vrijwilligersgroep terecht voor het kosteloos lenen van gereedschap voor vrijwilligerswerk. En met de e-learningmodules van 'Leer je groen' houd je je kennis en kunde bij de tijd.

Landschapsbeheer Groningen is een van de coördinatiepunten voor vrijwilligerswerk in de natuur en het landschap in de provincie Groningen. Niet alleen voor bestaande organisaties en lokale groepen, maar ook voor nieuw op te zetten vrijwilligersgroepen. Naast het beschikbaar stellen van gereedschap bieden we ook ondersteuning in werkdagen, beschikken we over een breed kennisnetwerk, verzorgen we lezingen, cursussen en excursies. Daarnaast zijn we de vraagbaak bij praktische en inhoudelijke vragen, bijvoorbeeld op het gebied van subsidieaanvragen en fondsenwerving.

Werken in het groen

Goed gereedschap is het halve werk. Het gereedschap dat Landschapsbeheer Groningen ter beschikking stelt is uiteraard van goede kwaliteit en wordt goed onderhouden. Naast gereedschap stellen we ook persoonlijke beschermingsmiddelen kosteloos ter beschikking. Veiligheid gaat immers boven alles! Iedere groene vrijwilligersgroep kan bij ons gereedschap lenen. Op de website van Landschapsbeheer Groningen is hiervoor een uitgebreid aanvraagformulier te vinden.

E-learning Leer je groen

Voor iedereen die meer inhoudelijke kennis wil opdoen over bijvoorbeeld het knotten van bomen, bijvriendelijk beheer of het ontstaan van het Nederlandse landschap is er de e-learning 'Leer je groen'. Daarnaast is er ook veel informatie te vinden over veilig werken met handgereedschap en veilig buiten werken. Er zijn over maar liefst 20 onderwerpen e-learning modules beschikbaar. Eenvoudig, laagdrempelig en waar en wanneer je maar wilt. Kortom voor ieder wat wils. De modules van Leer je groen zijn kosteloos te raadplegen en het aanbod wordt continu uitgebreid. Registreer je op www.leerjegroen.nl en ontdek deze nieuwe bron aan informatie.

Leer je groen is een samenwerking van Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, LandschappenNL en IVN.

Samen werken aan unieke dorpen

Wat is er nu mooier dan zelf plannen maken voor het dorp waarin je woont? Samen met burens en andere betrokkenen de plannen samen uitwerken en samen uitvoeren. Zo maak je jouw eigen dorp uniek! Een samenwerking die zorgt voor draagvlak en verbondenheid. Verbondenheid met elkaar, verbondenheid met het geleverde resultaat en verbondenheid met de eigen leefomgeving.

De provincie Groningen heeft prachtige dorpen met een rijke historie. Gevormd door het landschap en de mensen die er wonen heeft elk dorp zijn eigen kenmerken en eigen identiteit. Veel dorpen hebben de historische structuur en karakteristieke kenmerken goed weten te behouden. Waarden die gekoesterd moeten worden omdat bewoners zich daardoor verbonden voelen met de geschiedenis van de streek en zich thuis voelen in hun eigen leefomgeving. Een leefomgeving die niet op zichzelf staat, maar onderdeel is van het landschap van Groningen.

Leefbaar en beleefbaar

Het karakter van een dorp en een aantrekkelijke woon- en leefomgeving wordt in hoge mate bepaald door de dorpsstructuur, het cultureel erfgoed en de aanwezigheid van groen en water. Het behouden en het versterken van deze kenmerken draagt in belangrijke mate bij aan de ruimtelijke kwaliteit en de leefbaarheid in het dorp. Veel bewoners willen werk maken van deze leefbaarheid en hebben goede ideeën om het karakter van hun eigen dorp te versterken, de groene ruimtelijke kwaliteit te verbeteren en de geschiedenis van de streek beleefbaar te houden.

De kunst is om deze individuele ideeën te bundelen en op elkaar af te stemmen. Door initiatieven met elkaar te verbinden ontstaan integrale dorpsplannen met projecten die goed bij elkaar passen, elkaar versterken en een substantiële en duurzame bijdrage leveren aan een aantrekkelijke woon- en leefomgeving. Dorpsplannen die bijdragen aan de identiteit van het dorp en aansluiten bij het omliggende landschap. Dat maakt elk dorp uniek!

In het programma 'Dorpsvisies en landschap', als onderdeel van het leefbaarheidsprogramma van Kansrijk Groningen heeft Landschapsbeheer Groningen samen met bewoners, gemeenten, natuurorganisaties, waterschap en provincie gewerkt aan diverse dorps- en landschapsprojecten. Een beeldverslag van dit programma is te vinden op de website van Landschapsbeheer Groningen.

GRONINGEN ZOEMT

Bloeiende bosjes, kruidenrijke akkerranden en gevarieerde houtsingels: de insecten krijgen het beter in Groningen. Toch is er nog veel te verbeteren. Zo staat ruim de helft van de 358 soort bijen op de Rode Lijst van Nederlandse bijen (2018).

Levende bermen, bloeiende bosranden

Insecten zijn onmisbaar in ons landschap. Bijna tachtig procent van de planten wordt bestoven door insecten. De natuur, maar ook de landbouw kan niet zonder: insecten functioneren als bestuivers en bovendien als natuurlijke bestrijding tegen ziekten en plagen. De vitaliteit van bomen is zelfs afhankelijk van insecten en vogels: denk aan de natuurlijke bestrijding van de eikenprocessierups.

Leefgebied vergroten

We moeten zuinig zijn op deze waardevolle insecten. Het is daarom belangrijk om het leefgebied te vergroten en de kwaliteit van de leefgebieden te verbeteren. Dat gebeurt op dit moment in het project Groningen Zoemt. Hierin legt Land-

schapsbeheer Groningen samen met bewoners 12 bijenidyllen aan. Samen met maatschappelijke partners werken we aan een bij-vriendelijke inrichting van terreinen en infrastructurele werken zoals dijken, (spoor)bermen en andere gebieden. Door de aanleg van deze zogenaamde 'bijenidyllen' en het verbinden van nieuwe en bestaande projecten, ontstaat een landelijk netwerk van wilde bijenlijnes, waarmee het leefgebied van de wilde bij wordt versterkt.

Een belangrijk onderdeel is bewonersbetrokkenheid. Wij vinden het belangrijk bewoners kennis mee te geven en hen mee te nemen in het groener maken van hun eigen omgeving. Daarnaast waarborgt lo-

kale betrokkenheid een duurzame instandhouding van de nieuwe bijenplekken.

Ecologisch netwerk

Naar schatting heeft de provincie Groningen 6000 hectare aan bermen. Daarmee hebben de bermen potentie om een belangrijk onderdeel van het ecologisch netwerk te vormen. De inrichting en het beheer van de bermen hangen nauw samen met de ecologische waarde ervan. Bermen kunnen veel voedsel bieden en verbinden bovendien leefgebieden voor planten en dieren met elkaar. Landschapsbeheer Groningen werkt graag samen met andere partijen om het aantal bermen dat ecologisch beheerd wordt te vergroten.

Het project Groningen zoemt is onderdeel van Nederland Zoemt en ondersteunt de wilde bij, door bestaande en nieuwe leefplekken te maken en te verbinden voor wilde bijen in heel Nederland. Het project is mede mogelijk gemaakt door de Nationale Postcode Loterij.

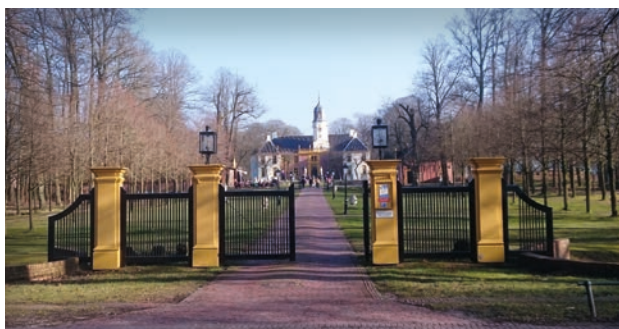

Beleef het landschap

Eeuwenoude historie en nieuwe natuur in Slochteren

Landschapsbeheer Groningen ontwikkelt samen met bewoners wandelroutes in en rond het dorp. Deze zogenoemde ommetjes vind je in de hele provincie. Ze lopen vaak over historische paden en maken het landschap toegankelijk en beleefbaar. Daarnaast is Landschapsbeheer Groningen de uitvoeringsorganisatie van Routebureau Groningen, het startpunt voor recreatieve wandel-, fiets en vaarroutes in de provincie. Ga op pad en geniet van het prachtige Groningse landschap.

Een wandeltocht door Midden-Groningen

Een mooie wandeltocht (15,5 km) langs eeuwenoude cultuurhistorie en een nieuw natuurgebied. De wandeling start en eindigt bij de Fraylemaborg, gelegen op een landgoed van ruim 23 hectare.

De borg werd in de middeleeuwen als steenhuis gesticht en groeide uit tot een imponerend gebouw met invloedrijke bewoners. Het park was ooit in de formele barokke stijl aangelegd. Later is de inrichting aangepast aan de

Engelse landschapsstijl. De borg en tuin liggen op een lange, smalle kavel. Deze zogenaamde strokenverkaveling stamt uit de tijd van de veenontginningen. Het omringende landschap is open en het hoogopgaande bos geeft al van verre aan waar de borg ligt.

Oude en nieuwe natuur

Vanaf de Fraylemaborg wandel je richting 't Roegwold, een gebied met oude natuur én steeds meer nieuwe natuur. Landbouwgronden tussen de al bestaande natuurgebieden worden hier heringericht. 't Roegwold is sinds 2014 een kunstmatig aangelegd natuurgebied, dat beheerd wordt door Staatsbosbeheer. Het gebied kenmerkt zich door rietmoerassen, veenplassen, bossen en graslanden vol kruiden.

Vogelparadijs

Je loopt over een knuppelpad dwars door het moeras van 't Roegwold. Vogelaars kunnen hier hun hart ophalen. Het is een paradijs voor vogels die leven in het rietmoeras, zoals baardmannetjes en de porseleinhoen. Je kunt het geblaat horen van de watersnip, ook wel bekend als de hemelgeit door het geluid dat hij maakt tijdens de balts. Kijk af en toe naar boven of je een blauwe kiekendief ziet zweven.

